

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**Наскрізна програма практики
для студентів спеціальності 051 "Економіка"
освітньої програми "Економічна теорія
та економічна політика"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2022**

УДК 330(076.034)
Н31

Укладачі: М. А. Мащенко
Т. С. Черкашина

Затверджено на засіданні кафедри економічної теорії та економічної політики.

Протокол № 1 від 27.08.2021 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Наскрізна програма практики для студентів спеціальності Н31 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" першого (бакалаврського) рівня [Електронний ресурс] / уклад. М. А. Мащенко, Т. С. Черкашина. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. – 51 с.

Подано програму та тематичний план проходження наскрізної практики студентів. Наведено методичні рекомендації до проходження всіх видів практик: ознайомлювальної, виробничої, науково-дослідної та переддипломної. Розкрито основні вимоги до підготовки, написання та захисту звітів з практики.

Рекомендовано для студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 330(076.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2022

Вступ

Сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів інтеграції політичного, економічного, культурного життя країн світу. Тому підвищуються вимоги до відповідності рівня підготовки фахівців у закладах вищої освіти вимогам роботодавців, а також до забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є впровадження у навчальний процес системи поетапної практичної підготовки майбутніх фахівців з економічної теорії та економічної політики із послідовним нарощуванням рівня професійних знань та практичних навичок.

Вирішення завдань підготовки висококваліфікованих фахівців вимагає поглиблення та закріплення набутих у навчальному закладі теоретичних знань, одержаних студентами під час вивчення дисциплін навчального плану, практичними навичками роботи на підприємстві.

З цією метою студенти освітньо-професійної програми "Економічна теорія та економічна політика" проходять ознайомлювальну, виробничу та переддипломну практику згідно з навчальним планом.

Ознайомлювальна та виробнича практики студентів є складовою і невід'ємною частиною процесу підготовки спеціалістів у навчальних закладах і проводиться на виробничих підприємствах та організаціях усіх форм власності та видів діяльності. Тому для її організації і проведення повинні бути створені умови, що забезпечують не тільки закріплення отриманих студентами теоретичних знань за спеціальними навчальними дисциплінами, а й набуття ними вміння працювати за спеціальністю.

Науково-дослідна практика є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра з відповідної спеціальності і має на меті набуття студентом професійних навичок та вмінь здійснення самостійної науково-дослідної роботи.

Переддипломна практика бакалаврів має комплексний характер. Вона, з одного боку, передбачає завершення формування у студентів системи спеціальних знань, умінь, навичок, достатніх для виконання професійних обов'язків, з іншого – є одним з основних джерел здобуття теоретичних та практичних знань, умінь та навичок за тематикою бакалаврських дипломних робіт за освітньою програмою "Економічна теорія та економічна політика".

1. Мета, завдання і структура наскрізної практики

Проходження наскрізної практики студентами спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" здійснюється відповідно до Закону України "Про вищу освіту" [23], Стандарту вищої освіти України за першим (бакалаврським) рівнем галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки" спеціальності 051 "Економіка" [24], Положення про організацію практики студентів ХНЕУ ім. С. Кузнеця [22] та інших документів, що регулюють навчальний процес в університеті.

Метою проходження наскрізної практики є формування у майбутніх фахівців професійно-практичних умінь, навичок і компетентностей на основі вже одержаних знань для прийняття самостійних господарських рішень, необхідних для подальшої ефективної роботи на підприємствах (організаціях або установах) у реальних умовах.

Основними завданнями проходження наскрізної практики є:

загальне ознайомлення з роботою бази практики (підприємства, організації або установи), її організаційною та виробничою структурою, принципами роботи, основними техніко-економічними показниками;

ознайомлення з нормативними документами, які регламентують облікову, податкову і фінансову політику підприємства;

вивчення посадових інструкцій спеціалістів відділів підприємства та виконуваних ними робіт;

ознайомлення з технологією планування фінансово-економічної діяльності на підприємстві та розрахунок основних фінансових показників, які характеризують майновий стан, ліквідність та фінансову стійкість підприємства;

вивчення організації і планування економічних процесів, порядку складання документів за результатами здійснення економічної діяльності (звіти, акти, пояснювальні записки та інше), що формуються на основі проведеного економічного аналізу господарської, фінансової та інвестиційної діяльності досліджуваного підприємства, установи, організації.

Згідно зі структурою освітньої програми підготовки бакалаврів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" передбачені такі види практик студентів:

ознайомлювальна, яка має на меті формування уявлення про об'єкти і сфери професійної діяльності економіста й підготовка до усвідомленого та поглибленого вивчення загальних і спеціальних навчальних дисциплін;

виробнича, яка полягає у закріпленні теоретичних знань, отриманих під час вивчення навчальних дисциплін загального і професійного циклів, а також оволодінні необхідними компетентностями для подальшої професійної діяльності в органах державної влади, організаціях та бізнес-структурах;

науково-дослідна, яка спрямована на творче використання знань і умінь, набутих у процесі навчання, розвиток навичок науково-дослідної роботи і вирішення проблемних економічних ситуацій, збирання матеріалів для бакалаврської дипломної роботи, і головне, підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності;

переддипломна, яка проводиться з метою узагальнення та вдосконалення знань, практичних умінь і навичок на базі конкретного об'єкта господарювання, оволодіння професійним досвідом та готовності майбутнього фахівця до самостійної трудової діяльності, збору матеріалів для бакалаврської дипломної роботи.

Проходження усіх видів практики (ознайомлювальної, виробничої, науково-дослідної та переддипломної) спрямоване на формування у студентів загальних і професійних компетентностей шляхом закріплення теоретичних знань та розвитку навичок, необхідних для виконання посадових обов'язків у майбутній професійній діяльності. В цілому, проходження студентами практики дозволяє розвинути такі компетентності [24]:

інтегральну:

здатність вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в економічній сфері, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, що передбачає застосування теорій та методів економічної науки;

загальні:

здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК4);

здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК8);

здатність до адаптації та дій у новій ситуації (ЗК9);

здатність приймати обґрунтовані рішення (ЗК11);

навички міжособистісної взаємодії (ЗК12);

спеціальні (фахові, предметні):

здатність здійснювати професійну діяльність відповідно до чинних нормативних та правових актів (СК2);

здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з оброблення даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів (СК7);

здатність аналізувати та вирішувати завдання у сфері економічних та соціально-трудових відносин (СК10);

здатність використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів (СК8);

здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію (СК11);

здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру під час аналізу конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення (СК12);

здатність проводити економічний аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, оцінювання їх конкурентоспроможності (СК13);

здатність поглиблено аналізувати проблеми і явища в одній або декількох професійних сферах з урахуванням економічних ризиків та можливих соціально-економічних наслідків (СК14).

Основні результати, які можна отримати в результаті проходження ознайомлювальної, виробничої та переддипломної практики, є такі:

застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади);

проводити аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники, які характеризують результативність їх діяльності;

уміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин;

ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники;

визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку;

демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні;

вміти використовувати дані, надавати аргументацію, критично оцінювати логіку та формувати висновки з наукових та аналітичних текстів з економіки;

використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність;

використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та подання аналітичних звітів.

2. Організація і керівництво практикою

Відповідальними за проходження практики студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" є керівники практики від університету (провідні викладачі кафедри економічної теорії та економічної політики) та керівники практики від бази практики (найбільш досвідчені фахівці підприємства, організації або установи). Зазвичай, вони є одночасно і керівниками під час підготовки і написання бакалаврських дипломних робіт тих самих студентів. Керівники беруть на себе роль консультантів і наставників (коучів) під час проходження виробничої практики, збирання фактичного матеріалу для написання бакалаврських дипломних робіт. Вони мають розробити індивідуальні завдання для кожного студента-практиканта відповідно до теми бакалаврської дипломної роботи.

Керівник практики від університету (виpusкової кафедри):

перевіряє наявність укладених договорів між університетом і базами практики (підприємствами, організаціями, установами);

розподіляє студентів за базами практики (не більше 10 осіб на одну базу практики);

забезпечує проведення усіх організаційних заходів, у тому числі попереднього інструктажу щодо техніки безпеки та охорони праці на підприємстві;

контролює забезпечення нормальних умов праці студентів і виконання студентами-практикантами внутрішнього трудового розпорядку, що діє на підприємстві, програми практики, індивідуальних завдань та ведення щоденників;

у разі необхідності надає студентам-практикантам консультативну допомогу під час заповнення основних документів (направлення, програми, щоденника, індивідуального завдання відповідно до затвердженої теми бакалаврської дипломної роботи);

перед початком виробничої практики перевіряє технічні можливості баз практики;

разом із керівником практики від підприємства забезпечує високу якість проходження практики;

інформує завідувача кафедри про хід практики;

інформує студентів про порядок звітування за результатами практики, перевіряє звіти студентів з практики, є членом комісії з їх захисту;

звітує на засіданні кафедри економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця про результати проходження практики не пізніше, ніж за два тижні після її завершення;

готує письмовий звіт про підсумки проходження практики із зауваженнями та пропозиціями та надає його до відділу працевлаштування та взаємодії з бізнес-структурами ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Керівник практики від бази практики повинен:

підготувати наказ про прийняття студентів на практику;

разом із керівником практики від університету (викладачем випускової кафедри) розподілити студентів за відділами бази практики;

забезпечити студентів тимчасовими робочими місцями (з оплатою або безоплатно);

здійснювати методичне керівництво і надавати необхідну допомогу студентам в одержанні аналітичних звітів, необхідних для виконання програми практики в повному обсязі;

контролювати роботу студентів, ведення ними щоденників з практики і дотримання трудової дисципліни та внутрішнього розпорядку на підприємстві;

у разі порушення студентом трудової дисципліни та/або внутрішнього трудового розпорядку негайно інформувати керівника практики від університету;

перевіряти звіти з практики, надавати відгуки – письмові характеристики студентів з оцінкою їх ставлення до роботи, дотримання ними трудової дисципліни, рівня теоретичної та практичної підготовки.

Студент – практикант зобов'язаний:

до початку проходження практики отримати від керівника практики від університету консультацію, щоденник практики, індивідуальне завдання та вимоги щодо оформлення всіх необхідних документів і звіту з практики;

скласти індивідуальний графік проходження практики й узгодити його як з керівником практики від університету, так і з керівником практики від підприємства (організації або установи);

пройти попередній інструктаж щодо правил пожежної безпеки та охорони праці;

вивчити й суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії;

не порушувати трудову дисципліну та внутрішній трудовий розпорядок, що діють на підприємстві;

брати участь у виробничих екскурсіях та заняттях у формі бесіди зі спеціалістами бази практики, під час яких мають бути розглянуті статистичні звіти, зміст галузевих та інструктивних документів і матеріалів;

сумлінно й у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики та навчальним планом;

вести щоденник практики, в якому фіксувати основні результати проходження практики;

підготувати письмовий звіт з практики та виконання індивідуального завдання і своєчасно подати його керівнику від університету;

отримати позитивний відгук щодо проходження практики у керівників практики від університету та підприємства (організації або установи);
своєчасно захистити звіт з проходження практики.

3. Бази практики

Ознайомлювальна, виробнича та переддипломна практика студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" здійснюється на базах практики, які забезпечують виконання відповідної освітньо-професійної програми за першим (бакалаврським) рівнем освіти. Базами практики є підприємства, організації та установи усіх організаційно-правових форм і типів власності, у тому числі промислові, агропромислові, будівельні підприємства, підприємства сфери житлово-комунального господарства, підприємства транспорту та зв'язку; торговельно-посередницькі організації та інші бізнес-структури; міжнародні компанії, фірми, агенції; бюджетні (неприбуткові) установи (навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, юридичні установи, музеї, бібліотеки тощо); інші установи, які повністю або частково фінансуються за рахунок державного і місцевого бюджетів; цільові державні і недержавні фонди; громадські організації; органи державної влади або місцевого самоврядування.

Визначення баз практики здійснюється керівництвом ХНЕУ ім. С. Кузнеця на основі прямих договорів (угод) з підприємствами, установами або організаціями незалежно від їх організаційно-правових форм і типів власності. Форма відповідного договору, затвердженого Міністерством освіти, науки, молоді та спорту України у 2012 році, подана на сайті відділу працевлаштування та взаємодії з бізнес-структурами ХНЕУ ім. С. Кузнеця [21]. Після укладання відповідних договорів наказом ректора університету студенти направляються на бази практики, а також призначаються керівники практики від університету. Після підписання ректором університету відповідного наказу про проходження практики студентами внесення будь-яких додаткових змін у затверджений розподіл баз практики є неможливим.

Розподіл студентів на ознайомлювальну, виробничу та переддипломну практики здійснюється з урахуванням замовлень на їх підготовку та/або майбутнього місця працевлаштування. Під час підготовки в університеті фахівців за цільовими договорами з підприємствами, організаціями, установами бази практики передбачаються у цих договорах. У випадку, якщо підготовка здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем здійснюється за рахунок регіональних або інших замовлень перелік баз виробничої практики надають університету ті органи, які формували відповідні замовлення. У випадку, якщо підготовка здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем здійснюється на замовлення фізичних осіб, бази виробничої практики забезпечують ці особи (з урахуванням усіх вимог наскрізної програми) або ХНЕУ ім. С. Кузнеця на умовах, які визначаються умовами договору (контракту) щодо підготовки спеціалістів. Студенти можуть також самостійно, за погодженням з керівництвом університету, обирати для себе базу практики і пропонувати її для проходження. Студенти можуть пропонувати обрану базу проходження виробничої або переддипломної практики для подальшої підготовки під час написання бакалаврської дипломної роботи.

Кожній базі практики відповідає окрема програма практики з визначенням мети, завдань практики, встановлення переліку знань, умінь, навичок та компетентностей, якими повинен володіти студент. Виходячи з особливостей і технічних можливостей баз практик, кожний вид практики здійснюється у такий спосіб, щоб кожний студент міг отримати знання, уміння, навички та компетентності під час виконання конкретних практичних завдань або працюючи в окремих підрозділах (виробничому відділі, фінансовому

відділі, відділу маркетингу, відділу кадрів та бухгалтерії). Також є можливим проходження виробничої або переддипломної практики студентами на тимчасових штатних посадах (з оплатою або безоплатно).

Від'їжджаючи на виробничу та переддипломну практику, студент повинен отримати на кафедрі щоденник практики, в якому вказується база практики, керівник практики від підприємства (установи або організації), керівник практики від університету, завдання та календарний графік практики. Щоденник підписується керівником практики від університету (викладачем випускової кафедри) та деканом факультету.

4. Матеріальне забезпечення практики

Джерела фінансування практики студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" визначаються формою замовлення на фахівців, серед яких державні кошти, кошти підприємств, установ, організацій усіх форм власності, кошти фізичних осіб або кошти закордонних замовників-спеціалістів. З метою фінансування практики студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" ХНЕУ ім. С. Кузнеця може залучати додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Суб'єкти-замовники фахівців перераховують ХНЕУ ім. С. Кузнеця кошти на проходження практики студентів у терміни і в обсягах, передбачених відповідними статтями договору чи контракту на підготовку фахівців (з урахуванням офіційного індексу інфляції).

Витрати на практику студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" належать до загальних витрат ХНЕУ ім. С. Кузнеця на підготовку фахівців за першим (бакалаврським) рівнем освіти.

Норма часу на проведення захисту звіту за практику встановлюється з розрахунку 0,33 години на одного студента.

Обсяги часу на керівництво практикою не повинні перевищувати обсяги часу, передбачені навчальним планом.

Робочий час керівника практики від університету складається з педагогічного навантаження, яке заплановано йому на керівництво практикою на навчальний рік.

5. Програми практик студентів

5.1. Ознайомлювальна практика

Ознайомлювальна практика є невід'ємною складовою навчального процесу в університеті і здійснюється з метою формування у студентів активного ставлення до здобуття високого рівня наукових і професійних знань, умінь і навичок для майбутньої професійної діяльності. Метою ознайомлювальної практики є формування у студентів уявлення про об'єкти і сфери професійної діяльності економіста та підготовка до усвідомленого і поглибленого вивчення загальних і спеціальних навчальних дисциплін.

Ознайомлювальну практику студенти спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" проходять на 2 курсі (III семестр). Тривалість виробничої практики складає 1 тиждень (1 кредит ЄКТС або 30 годин). Термін ознайомлювальної практики встановлюється відповідно до графіка навчального процесу (наприклад, з 01.09.2021 до 04.09.2021 р.).

Під час проходження ознайомлювальної практики студенти повинні вирішити такі завдання:

ознайомитися зі складовими економічної політики (інвестиційною, валютною, антимонопольно-конкурентною, податковою, грошово-кредитною, зовнішньоекономічною політикою тощо) на макро- або мікрорівні;

вивчити аналітичне забезпечення складових економічної політики держави або суб'єктів господарювання, використовуючи сайти дійсної статистики, які є у відкритому доступі;

застосувати графоаналітичний метод для наочного подання результатів аналізу за допомогою табличного редактора Excel.

Після закінчення терміну ознайомлювальної практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання. Загальна форма звітності студента з ознайомлювальної практики – це подання звіту, підписаного й оціненого безпосередньо керівником від бази практики та кафедри. Рекомендований обсяг звіту з ознайомлювальної практики становить 15 – 20 сторінок. Структурними складовими звіту з ознайомлювальної практики мають бути титульний аркуш (додаток А), зміст (додаток Б), аналітична частина (розділи 1 – 2), список використаних джерел, додатки (за необхідності).

Аналітична частина звіту з ознайомлювальної практики має містити аналіз проблем економічної політики України або суб'єктів господарювання та обов'язково включати графіки, таблиці, діаграми, рисунки тощо. Студенти мають робити посилання на джерела, якими користуються для наведення графічного та аналітичного матеріалу (наприклад: [10]).

Оцінка звіту з ознайомлювальної практики ставиться з урахуванням якості написання і оформлення роботи, а також захисту перед комісією.

Оцінка "А" (від 90 до 100 балів) ставиться студентам, які показали глибоке знання проблем, пов'язаних з темою дослідження, вільне володіння матеріалом, методами дослідження, вміння самостійно й творчо мислити, знаходити, обробляти, аналізувати статистичний матеріал, пов'язувати його з проблемами розвитку економіки України. Під час захисту звіту студенти продемонстрували вміння узагальнювати теоретичний матеріал, робити самостійні теоретичні та практичні висновки. Обов'язковою є відповідність оформлення звіту з ознайомлювальної практики відповідно до встановлених технічних вимог.

Оцінка "В" (від 80 до 89 балів) ставиться студентам, які показали глибоке знання проблем, пов'язаних з темою дослідження, вільне володіння матеріалом, методами дослідження, вміння знаходити, обробляти, аналізувати статистичний матеріал, пов'язувати його з проблемами розвитку економіки України. Під час захисту звіту продемонстрували вміння узагальнювати матеріал, робити самостійні теоретичні та практичні висновки. В оформленні звіту з ознайомлювальної практики є незначні недоліки.

Оцінка "С" (від 70 до 79 балів) ставиться студентам, які показали знання проблем, пов'язаних із темою дослідження, достатнє володіння матеріалом, методами дослідження, вміння аналізувати фактичний матеріал, пов'язувати теоретичний матеріал з проблемами розвитку України. Під час захисту звіту вони продемонстрували вміння узагальнювати матеріал, робити самостійні теоретичні та практичні висновки, однак або припустилися значних помилок під час захисту звіту або певних неточностей у викладенні матеріалу та/або оформленні звіту.

Оцінка "D" (від 66 до 69 балів) ставиться у тих випадках, коли основні питання висвітлено в достатній мірі, але окремі аспекти проблеми не розкрито, відсутні висновки, недостатньо використані літературні джерела. Під час захисту звіту студент не зміг пов'язати теоретичний матеріал з проблемами економічної політики України, а також припустився серйозних помилок або неточностей в оформленні звіту з ознайомлювальної практики.

Оцінка "E" (від 60 до 65 балів) ставиться у тих випадках, коли основні питання висвітлено поверхово, відсутні висновки або вони не відображають основних результатів проходження практики, використано недостатньо літературних джерел, студент не зміг пов'язати теоретичний матеріал з проблемами розвитку країни; не врахував зауважень керівника практики. Під час захисту звіту студент припустився значних помилок, оскільки майже не володіє матеріалом.

Оцінка "FX" (від 21 до 59 балів) ставиться студентам, у яких незадовільне оформлення звіту з ознайомлювальної практики, при відповідях на запитання членів комісії студент почувався невпевнено, збивався, припускався помилок, які не міг самостійно виправити, оскільки не мав достатніх знань. У такому випадку студенту надається можливість доопрацювати звіт з ознайомлювальної практики та повторно його захистити. Дату повторного захисту звіту з ознайомлювальної практики встановлює завідувач кафедри економічної теорії та економічної політики, погоджуючи її із деканом факультету економіки і права.

5.2. Виробнича практика

Виробничу практику студенти спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" проходять на 3 і 4 курсі (VI та VIII семестри відповідно). Тривалість виробничої практики на 3 курсі складає 2 тижні (1 кредит ЄКТС або 30 годин), на 4 курсі – 6 тижнів (3 кредити ЄКТС або 90 годин). Термін виробничої практики встановлюється відповідно до графіка навчального процесу (наприклад, з 08.02.2021 до 20.02.2021 р. – на 3 курсі, з 09.03.2021 до 17.04.2021 р. – на 4 курсі). Зміст і структура виробничої практики визначаються програмою, яка розробляється кафедрою економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця згідно зі структурою освітньої програми підготовки бакалаврів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика".

У процесі виробничої практики студентам необхідно ознайомитися з роботою таких підрозділів:

1. Служба пожежної безпеки та охорони праці.

Перед початком виробничої практики викладачами ХНЕУ ім. С. Кузнеця здійснюється попередній інструктаж студентів щодо правил пожежної безпеки та охорони праці. На підприємстві також має бути проведений інструктаж щодо роз'яснення особливостей охорони праці та пожежної безпеки.

2. Відділ документообігу (або канцелярія).

Студентам необхідно ознайомитися з історією бази практики, розглянути її організаційну структуру та визначити роль і функції окремих служб у забезпеченні життєдіяльності підприємства (організації або установи), визначити характер внутрішніх і зовнішньоекономічних зв'язків, вивчити нормативні документи, які регламентують облікову, податкову і фінансову політику підприємства, зокрема Положення про відділи підприємства і посадові інструкції спеціалістів відділів підприємства та виконуваних ними робіт.

Також вкрай важливим є вивчення порядку формування тематичних планів та комплексного плану аналітичної роботи підприємства. Тематичні плани складаються з метою поглибленого дослідження окремих комплексних питань господарської діяльності. Комплексний план аналітичної роботи підприємства формується як календарний розклад окремих аналітичних досліджень. У ньому, окрім цілей і завдань аналізу господарської діяльності підприємства, перераховуються питання, які повинні бути досліджені протягом року, визначається час для вивчення кожного питання, суб'єкти аналізу, наводиться схема аналітичного документообігу, строк і адреса надходження кожного документа, його зміст. У процесі розроблення плану обов'язково повинна враховуватися періодичність вивчення важливих проблемних питань, наступність аналізу за окремі періоди часу. Комплексний план також включає джерела інформації, які можуть використовуватися під час аналізу та технічні засоби його проведення. За результатами даного виду аналізу розробляються пропозиції, спрямовані на поліпшення результатів господарської діяльності. Тому комплексний план повинен передбачати й організацію проведення контролю за виконанням цих заходів.

Контроль за виконанням планів аналізу здійснює заступник керівника підприємства з економічних питань або особа, на яку покладені обов'язки з аналізу роботи підприємства в цілому.

3. Виробничий відділ.

Студентам необхідно вивчити асортимент та номенклатуру продукції, що випускається, проаналізувати типи, технологію та організацію виробництва, дослідити виробничу структуру підприємства. Також необхідно розрахувати основні техніко-економічні показники роботи підприємства, зокрема показники валової, чистої і реалізованої продукції, проаналізувати їх динаміку за останні три роки, визначити фактори, які її обумовили; розкрити схему формування виробничої програми; ознайомитися з показниками

і методами оцінювання якості продукції, робіт, послуг; оцінити рівень конкурентоспроможності профільної продукції, робіт, послуг; розкрити діючу систему контролю за якістю продукції, робіт, послуг з боку держави і всередині підприємств.

Окрім цього, слід надати характеристику ефективності профільної діяльності підприємства, установи, організації; розрахувати узагальнювальні показники ефективності за останні три роки, та проаналізувати їх динаміку; визначити чинники зростання ресурсної ефективності за їх видами.

4. Відділ маркетингу.

Студентам необхідно проаналізувати стан економічної діяльності, ознайомитися з товарною, ціною і збутовою політикою підприємства, маркетинговою стратегією, оцінити рівень конкурентоспроможності продукції та підприємства (установи або організації) на внутрішніх і зовнішніх ринках, та надати науково-практичні рекомендації щодо їх вдосконалення.

5. Бухгалтерія.

Студентам необхідно вивчити статистичний облік техніко-економічних показників роботи підприємства, систематизацію статистичних матеріалів, своєчасність їх надання внутрішнім та зовнішнім користувачам. Навчитися проводити бухгалтерський облік основних техніко-економічних показників: обсяг виробництва та реалізації продукції (у натуральному і вартісному вираженні); загальний фонд заробітної плати; поточні витрати виробництва (собівартість) на одиницю продукції та річний обсяг виробництва; валовий і чистий прибуток; відрахування до бюджету; рентабельність виробництва й продукції; рівень конкурентоспроможності виробництва й продукції; показники, що відображають потребу в сировині, матеріалах, устаткуванні й одноразових витратах (капітальних вкладеннях або інвестиціях).

Вивчення статистичного обліку техніко-економічних показників передбачає оволодіння навичками порівняння оцінюваних показників підприємства з відповідними показниками інших підприємств, що здійснюють аналогічну діяльність; зіставлення різних показників підприємства між собою; зіставлення однойменних показників підприємства за різні тимчасові періоди; зіставлення планових і фактично досягнутих показників підприємства. Інформаційною базою аналізу є матеріали планових документів, дані бухгалтерського й статистичного обліку й звітності підприємства.

6. Відділ кадрів (або відділ управління розвитком персоналу).

Студентам необхідно ознайомитися з організацією роботи з удосконалення форм і систем оплати праці, матеріального стимулювання і відповідальності, нормування і соціального захисту працівників, показників

динаміці продуктивності праці, контролю за розрахунком фонду оплати праці; з положенням про оплату праці на підприємства, установі, організації та розробкою нормативних документів, що регламентують умови оплати праці, розміри тарифних ставок працівників, схеми посадових окладів керівників, спеціалістів та службовців, положення про преміювання за досягнуті результати основної діяльності, положення про надбавки й доплати та ін. Дати характеристику персоналу підприємства за категоріями, його якісним і кількісним складом в динаміці; подати розрахунки показників продуктивності праці і провести їх аналіз.

7. Фінансовий відділ.

Студентам необхідно ознайомитися з технологією планування фінансово-економічної діяльності на підприємстві, установі, організації, яка передбачає складання:

маркетингової програми (розроблення планів маркетингу для основних видів продукції (робіт, послуг) і в цілому по всій продукції);

виробничої програми (формулювання завдань щодо виробництва окремих видів продукції в натуральному й вартісному вираженні (у показниках валової, товарної й реалізованої продукції) з урахуванням підвищення якості);

плану розвитку науки й техніки (впровадження інноваційних підходів до створення й освоєння нових виробів, впровадженню нової техніки й технології);

плану з праці й кадрів (зростання продуктивності праці, чисельність персоналу за категоріями, фонд оплати праці, середня заробітна плата працівників, балансовий розрахунок додаткової потреби в робітниках та службовцях і джерел її забезпечення);

плану капітального будівництва (визначення розмірів капітальних вкладень, будівельних і будівельно-монтажних робіт, технічного переозброєння підприємства, запровадження в дію основних фондів і виробничих потужностей);

плану матеріально-технічного забезпечення (визначення потреби виробництва в матеріально-технічних ресурсах і формування джерел їх забезпечення, розрахунки зі зниження витрат сировини, матеріалів, палива, енергії);

плану з витрат виробництва, прибутку й рентабельності (розрахунок собівартості основних видів продукції, валової товарної й реалізованої продукції; кошторис витрат на виробництво; прибуток і рентабельність за видами діяльності й у цілому по підприємству);

фінансового плану (визначення потреби у власних оборотних коштах і завдання з прискорення їхньої оборотності; баланс доходів і витрат; взаємини з бюджетом, кредитні відносини);

плану соціального розвитку колективу (впровадження заходів щодо поліпшення умов праці, відпочинку й побуту працівників підприємства);

плану заходів щодо охорони природи й раціонального використання природних ресурсів.

Також необхідним є ознайомлення студентів за стратегічним планом підприємства, який полягає у такому: аналіз ділового навколишнього зовнішнього й внутрішнього середовища; визначення господарської політики підприємства; формулювання базової стратегії й вибір стратегічної альтернативи; формулювання функціональних стратегій: маркетингу, НІОКР, виробництва, організаційних змін, а також, фінансової, соціальної та екологічної стратегії.

Програма виробничої практики побудована таким чином, що в межах опанування кожного розділу студентам необхідно ознайомитися з різними напрямками економічної політики підприємства (установи або організації), а також з роботою служб і підрозділів системи управління, організацією системи нормування, стимулювання та мотивації праці; стисло викласти їх зміст, скласти необхідні документи, критично оцінити стан економічної політики на підприємстві та сформулювати практичні рекомендації щодо її вдосконалення.

Відповідно до програми практики кафедрою економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця розробляється орієнтовний календарно-тематичний план проходження виробничої практики. На його основі керівник практики від бази практики з урахуванням наявних можливостей підприємства розробляє індивідуальний календарно-тематичний план проходження виробничої практики.

Орієнтовні календарно-тематичні плани виробничої практики для студентів 3 і 4 курсів наведено в табл. 1 і 2.

Звіт з виробничої практики слід виконувати самостійно з використанням рекомендованої літератури [1 – 25]. Рекомендований обсяг звіту з виробничої практики має становити приблизно 30 – 35 сторінок. Структурними складовими звіту з виробничої практики мають бути титульний аркуш (додаток В), зміст (додаток Г), вступ, основна частина (розділи 1 – 3), висновки, список використаних джерел, додатки (за необхідності).

**Календарно-тематичний план виробничої практики для студентів 3 курсу спеціальності 051
"Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика"**

Тиждень	Кількість годин	Відділ	Зміст завдання
1	2	3	4
1	2	Служба пожежної безпеки та охорони праці	Інструктаж щодо охорони праці та пожежної безпеки на підприємстві; ознайомлення з організацією безпеки праці на підприємстві; аналіз умов праці різних категорій персоналу (керівників, спеціалістів, технічних службовців, робітників); вивчення заходів з охорони праці на підприємстві
	3	Відділ документо-обігу (або канцелярія)	Ознайомлення з нормативними документами, які регламентують облікову, податкову і фінансову політику підприємства; ознайомлення з Положеннями про відділи підприємства; вивчення посадових інструкцій спеціалістів відділів підприємства та виконуваних ними робіт
	5	Виробничий відділ	Вивчення порядку розрахунку планових витрат на виробництво і реалізацію продукції, вивчення порядку складання бюджетів підрозділів, відділів та підрозділів; ознайомлення з системою ціноутворення на підприємстві (вивчення схеми визначення цін, методів ціноутворення, аналізу витрат)
2	5	Відділ маркетингу	Вивчення методів та особливостей ціноутворення на підприємстві; аналіз товарного портфеля підприємства, механізм його оновлення; вивчення каналів збуту продукції та просування товарів на ринок; аналіз маркетингового середовища
	5	Фінансовий відділ	Ознайомлення з технологією планування фінансово-економічної діяльності на підприємстві; розрахунок основних фінансових показників, які характеризують майновий стан, ліквідність та фінансову стійкість підприємства

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
	5	Бухгалтерія	Вивчення особливостей обліку праці, заробітної плати, основних фондів, а також калькулювання продукції на підприємстві; ознайомлення з бухгалтерською звітністю підприємства, її переліком та джерелами інформації для її складання
	5	Відділ кадрів (або відділ управління розвитком персоналу)	Вивчення кадрового потенціалу підприємства, а саме професійного складу, кваліфікаційного та освітнього рівня працівників (за категоріями персоналу); дослідження кар'єрних можливостей різних категорій персоналу

Таблиця 2

20

**Календарно-тематичний план виробничої практики для студентів 4 курсу спеціальності 051
"Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика"**

Тиж-день	Кількість годин	Відділ	Зміст завдання
1	2	3	4
1	6	Служба пожежної безпеки та охорони праці	Інструктаж щодо охорони праці та пожежної безпеки на підприємстві; ознайомлення з організацією безпеки праці на підприємстві; аналіз умов праці різних категорій персоналу (керівників, спеціалістів, технічних службовців, робітників); вивчення заходів з охорони праці на підприємстві
	9	Відділ документообігу (або канцелярія)	Ознайомлення з нормативними документами, які регламентують облікову, податкову і фінансову політику підприємства; ознайомлення з Положеннями про відділи підприємства; вивчення посадових інструкцій спеціалістів відділів підприємства та виконуваних ними робіт

1	2	3	4
2	15	Виробничий відділ	Ознайомлення з системою поточних, оперативних та перспективних планів на підприємстві; вивчення порядку розрахунку планових витрат на виробництво і реалізацію продукції, вивчення порядку складання бюджетів підрозділів, відділів та підрозділів; вивчення порядку організації бізнес-планування, системи взаємодії між підрозділами підприємства в процесі бізнес-планування; ознайомлення з системою ціноутворення на підприємстві (вивчення схеми визначення цін, методів ціноутворення, аналізу витрат); аналіз системи якості на підприємстві; (відповідальність за дотриманням якості продукції, аналіз витрат на організацію контролю за якістю продукції, розроблення та впровадження системи якості на підприємстві, аналіз витрат на організацію контролю за якістю продукції)
3	15	Відділ маркетингу	Ознайомлення з маркетинговими дослідженнями на підприємстві; вивчення методів та особливостей ціноутворення на підприємстві; аналіз товарного портфелю підприємства, механізм його оновлення; вивчення каналів збуту продукції та просування товарів на ринок; дослідження рекламної діяльності підприємства та її ефективності; аналіз маркетингового середовища
4	15	Фінансовий відділ	Ознайомлення з технологією планування фінансово-економічної діяльності на підприємстві; розрахунок основних фінансових показників, які характеризують майновий стан, ліквідність та фінансову стійкість підприємства
5	15	Бухгалтерія	Вивчення особливостей обліку праці, заробітної плати, основних фондів, а також калькулювання продукції на підприємстві; ознайомлення з бухгалтерською звітністю підприємства, її переліком та джерелами інформації для її складання; вивчення видів облікових цін, методів нарахування амортизації, особливостей нарахування витрат і виручки, оцінювання незавершеного виробництва
6	15	Відділ кадрів (або відділ управління розвитком персоналу)	Вивчення кадрового потенціалу підприємства, а саме професійного складу, кваліфікаційного та освітнього рівня працівників (за категоріями персоналу); дослідження кар'єрних можливостей різних категорій персоналу

Титульний аркуш. Першою сторінкою звіту з виробничої практики є титульна. Вона містить назву міністерства, найменування закладу вищої освіти та кафедри, на якій виконується дана робота, тему з посиланням на об'єкт дослідження, дані про автора роботи, керівників практики від університету та підприємства. Приклад оформлення титульного аркуша наведено в додатку В.

Зміст містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів та підрозділів (параграфів) роботи. Він має містити всі заголовки, які є в роботі, починаючи зі вступу і закінчуючи додатками. Приклад оформлення змісту звіту з виробничої практики наведено в додатку Г.

Вступ. У вступі необхідно обґрунтувати вибір теми звіту з виробничої практики, її актуальність та науково-практичне значення. обов'язковим є визначення мети та основних завдань, об'єкта та предмета дослідження звіту з виробничої практики, а також методів дослідження тощо.

Актуальність теми, в якій стисло викладається сучасний стан проблеми, що розглядається, необхідність подальших досліджень та її роль в економіці. Правильно сформулювати актуальність обраної теми означає показати студентом уміння відділяти головне від другорядного, з'ясувати відомі факти і ті, що поки невідомі про предмет дослідження. Після обґрунтування актуальності обраної теми доцільно перейти до формулювання мети роботи.

Мета звіту повинна полягати у вирішенні проблемної ситуації шляхом її аналізу і знаходженні нових закономірностей між економічними явищами. Наприклад, якщо тема звіту "Аналіз фінансово-економічної діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури", то метою роботи є дослідження фінансово-економічних показників діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури" і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо покращення економічної політики даного підприємства.

Виходячи з мети роботи, визначаються *завдання*. Це, зазвичай, робиться у формі перерахування (проаналізувати..., розробити..., узагальнити..., виявити..., довести..., впровадити..., показати..., розробити..., визначити..., встановити..., з'ясувати..., дати рекомендації..., встановити взаємозв'язок..., зробити прогноз...). Так, для реалізації мети у звіті з виробничої практики на тему "Аналіз фінансово-економічної діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури" може бути поставлено і вирішено такі завдання: надати загальну характеристику діяльності науково-

виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури" (НВО "Завод високовольтної апаратури"), проаналізувати показники виробничої діяльності НВО "Завод високовольтної апаратури", провести фінансовий аналіз НВО "Завод високовольтної апаратури", надати науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності даного підприємства.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення. Так, об'єктом звіту з виробничої практики на тему "Аналіз фінансово-економічної діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури" є фінансова та економічна діяльність науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури".

Предмет дослідження – це вузька частина об'єкта дослідження, проблемне коло питань, що досліджуються в роботі на прикладі бази обраного підприємства. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виокремлюють ту його частину, що є предметом дослідження. Саме на нього повинна бути спрямована основна увага студента, оскільки предмет дослідження визначає тему звіту з виробничої практики, винесену на титульну сторінку, її назву. Так, предметом звіту з виробничої практики можуть бути теоретичні та практичні положення щодо реалізації економічної політики підприємства та формування напрямів її удосконалення.

Основна частина звіту з виробничої практики. Під час викладення основного матеріалу (3 розділи, які можуть бути поділені на підрозділи) необхідно висвітлити ключові питання теми, пов'язати їх між собою та показати особливості проявів на мікро- та макроекономічних рівнях. Рекомендований обсяг основної частини звіту – 25 – 30 сторінок.

У першому (теоретичному) розділі звіту з виробничої практики має бути розглянуто історію, місію, стратегічні цілі та основні напрями діяльності підприємства. Також у першому розділі необхідно розкрити особливості формування тематичних планів та комплексного плану аналітичної роботи підприємства.

Другий (аналітичний) розділ має бути присвячений аналізу динаміки основних техніко-економічних і фінансових показників, що характеризують майновий стан, ліквідність та фінансову стійкість підприємства. Формули для розрахунку вказаних показників наведено у додатку Д. У другому розділі слід наводити багато статистичного матеріалу та подавати його у вигляді таблиць, схем, графіків, діаграм тощо.

У третьому (рекомендаційному) розділі слід навести обґрунтування пропозицій щодо вирішення виявлених проблем економічної діяльності підприємства, які визначено за результатами аналізу в першому та другому розділах. Бажаним є висловлювання власних думок студента щодо проблем, які вирішуються.

Висновки до звіту з виробничої практики (2–3 сторінки) повинні бути стислими та зрозумілими. Вони мають включати теоретичні та практичні підсумки кожного розділу роботи. Основне призначення висновків – це резюмування змісту (підбиття підсумків) роботи, яке дозволяє підкреслити її переваги. У висновках до звіту з виробничої практики наводяться положення, що характеризують ступінь розкриття теми, визначається рівень досягання мети і вирішення завдань роботи. Іншими словами, у висновках необхідно довести, що мету роботи, поставлену на початку дослідження, було досягнуто, та вказати, яким чином це було реалізовано.

Невід'ємною складовою звіту з виробничої практики є **список використаних джерел** у звіті з виробничої практики, який відображає самостійну творчу роботу її автора, дозволяє оцінити ступінь фундаментальності проведеного дослідження та свідчить про ступінь обізнаності студента щодо існуючої науково-методичної літератури з даної проблематики. До списку використаних джерел слід включати ті джерела, які були використані в ході написання роботи (не менше 10 джерел, більшість з яких має бути видана впродовж 2020 – 2022 рр.).

Список використаних джерел складається в такій послідовності: спочатку наводяться Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради, постанови Кабінету Міністрів України, після цього в алфавітному порядку літературні джерела, які написано українською або російською мовами. Наприкінці наводяться джерела, які написані іноземними мовами, та сторінки веб-сайтів. За кожним джерелом спочатку пишуть прізвище автора джерела, потім його ініціали, потім назву джерела, місце видання (місто), назву видавництва, рік випуску, загальну кількість сторінок. Усі перелічені літературні джерела нумеруються. Приклад оформлення списку використаних джерел наведено у додатку Е.

Додатки. Після списку використаних джерел розміщують додатки, які оформлюють як продовження звіту з виробничої практики. Обов'язковим є включення до додатків звіту з виробничої практики сканів усіх форм бухгалтерської та фінансової звітності (балансу (Звіту про фінансовий стан) (форми № 1), звіту про фінансові результати (форми № 2), звіту про рух

грошових коштів (форми № 3), звіту про власний капітал (форми № 4)), на основі яких були проведені розрахунки та аналіз виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємства. Логічним є і включення до додатків великих за розміром таблиць, схем, рисунків, математичних розрахунків, інструкцій тощо, які не вміщуються на одну (повну) сторінку звіту, а також інших матеріалів, використання яких в основній частині роботи порушує логічність викладення. Кожний додаток має починатися з нової сторінки із вказанням в правому верхньому слова "Додаток" і його нумерації (наприклад, додаток В). Додатки позначають великими літерами українського алфавіту, за винятком Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. За необхідності текст додатка може бути поділений на розділи, підрозділи та/або підпункти, які нумеруються в межах кожного додатка. Якщо звіт з виробничої практики містить тільки один додаток, то він має назву "Додаток А".

Слід зауважити, що для студентів 4 курсу звіт з виробничої практики має певні відмінності, оскільки він має бути зорієнтований на аналіз економічних проблем, пов'язаних з темою бакалаврської дипломної роботи. Тому у другому розділі студентам слід аналізувати не всі техніко-економічні показники підприємства, а ґрунтовно і докладно розкрити аспекти певної економічної проблеми на мікрорівні. Наприклад, якщо тема бакалаврської дипломної роботи має назву "Соціально-економічна ефективність виробничої діяльності в умовах реформування національної економіки України", то у другому розділі звіту з виробничої практики студентам слід проаналізувати показники виробничої діяльності та провести економічне оцінювання виробничої програми бази практики. Приклад оформлення змісту звіту з виробничої практики для студентів 4 курсу наведено у додатку Г.

5.3. Науково-дослідна практика

Науково-дослідна практика є складовою частиною навчальної і науково-дослідної роботи з підготовки бакалаврів зі спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика". За змістом і метою науково-дослідна практика є професійно орієнтованою.

Науково-дослідну практику студенти проходять на 4 курсі (VIII семестр). Тривалість переддипломної практики складає 2 тижні (5 кредитів або 150 годин). Термін науково-дослідної практики встановлюється відповідно до графіка навчального процесу (наприклад, з 22.02.2021 до 06.03.2021 р.). Зміст і структура науково-дослідної практики визначається програмою,

яка розробляється кафедрою економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця згідно зі структурою освітньої програми підготовки бакалаврів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика".

Науково-дослідна практика проводиться паралельно з написанням бакалаврської дипломної роботи, тому практична спрямованість повинна бути чітко визначена в процесі навчання бакалавра, а засвоєння програмного матеріалу дисциплін зорієнтоване на вимоги майбутньої професійної діяльності. Основною метою науково-дослідної практики є творче використання знань і умінь, набутих у процесі навчання, розвиток навичок науково-дослідної роботи і вирішення практичних проблем економіки й управління, збирання матеріалів для бакалаврської дипломної роботи, і головне, підготовка до подальшої професійної діяльності в органах державної влади, організаціях та бізнес-структурах.

Виходячи з цього, головними завданнями науково-дослідної практики є:
закріплення теоретичних знань, набутих під час вивчення дисциплін професійної підготовки згідно із навчальним планом підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем;

визначення актуальності і напрямів досліджень з обраної тематики;
засвоєння методів проведення наукових досліджень і статистичної обробки даних у процесі досліджень за обраною темою;

аналіз використання комп'ютерних технологій для формування бази даних наукових досліджень;

збирання матеріалу (статистичні дані, документи) для написання бакалаврської дипломної роботи;

проведення дослідження вітчизняного та світового досвіду з обраної проблеми;

підготовка та захист звіту з виконання програми практики.

Науково-дослідна практика складова передбачає роботу, яка складається з таких етапів:

визначення проблеми (наукового питання) дослідження та її актуальності;

оформлення бібліографії з теми, вибраної для дослідження;

критичний аналіз авторефератів, монографій та наукових статей з теми дослідження;

вивчення й аналіз нормативно-правових документів, що регламентують відповідний напрям дослідження;

конкретизація теми дослідження та обґрунтування її актуальності;

визначення структури дослідження, послідовності його проведення; проведення дослідження вітчизняного та світового досвіду з вибраної проблеми.

Важливою складовою науково-дослідної практики є виконання індивідуального завдання. Тема індивідуального завдання залежить від теми бакалаврської дипломної роботи, яка виконується студентами відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів зі спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика". Сутність індивідуального завдання полягає у тому, що студенту-практиканту пропонується поглиблене вивчення конкретної економічної проблеми з урахуванням вітчизняного та світового досвіду.

Індивідуальне завдання містить такі завдання:

критичний аналіз авторефератів, монографій та наукових статей з теми дослідження;

узагальнення вітчизняного та світового досвіду вирішення конкретної економічної проблеми дослідження та подання у вигляді окремих розділів.

Результати проходження науково-дослідної практики студент оформлює як письмовий звіт. Рекомендований обсяг звіту з науково-дослідної практики становить 25 – 30 сторінок. Структурними елементами звіту є титульний аркуш (див. додаток А), зміст, вступ, індивідуальне завдання, висновки, список використаних джерел, додатки. У вступі визначається мета практики, об'єкт та предмет дослідження, характеризується ступінь розробленості теми у фаховій науковій літературі. Зміст індивідуального завдання залежить від теми бакалаврської дипломної роботи. В індивідуальному завданні студенту необхідно сформулювати наукову проблему, визначити й обґрунтувати методи її вирішення, подати результати аналізу наукових досліджень та узагальнений вітчизняний та світовий досвід щодо вибраного напрямку дослідження. Висновками звіту з науково-дослідної практики є висновки за результатами проведеного наукового дослідження. Оформлений звіт про виконання програми науково-дослідної практики подається на кафедру економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця для захисту.

5.4. Переддипломна практика

Переддипломна практика студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" є завершальною складовою навчального процесу, яка має забезпечити достатній

рівень професійних компетентностей відповідно до вимог підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем освіти для підприємств усіх організаційно-правових форм, установ та організацій, що функціонують в різних галузях економіки України. Вона є логічним продовженням навчальних дисциплін, у яких вивчаються питання реалізації економічної політики держави та суб'єктів господарювання, а також методи її оптимізації, зокрема таких навчальних дисциплін, як "Економічна теорія", "Макроекономіка", "Макроекономічний аналіз", "Мікроекономіка", "Мікроекономічний аналіз", "Економіка підприємства", "Економетрика", "Маркетинг", "Менеджмент", "Інвестиційна політика", "Ринок ресурсів", "Соціальна економіка та політика", "Фінанси", "Фінансова економіка", "Управління персоналом" та ін. Також переддипломна практика базується на знаннях, вміннях, навичках та компетентностях, отриманих під час проходження ознайомлювальної (2 курс) та виробничої (3, 4 курс) практики.

Метою переддипломної практики є поглиблення та закріплення студентами теоретичних знань з економіки та економічної політики, питань організації управління виробничо-господарською діяльністю, організації роботи економічних та маркетингових служб підприємства (організації або установи), оптимізації ресурсного забезпечення та підвищення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції, набуття ними навичок та вмінь майбутньої професійної діяльності.

Переддипломну практику студенти проходять на 4 курсі (VIII семестр). Тривалість переддипломної практики складає 6 тижнів (8 кредитів або 240 годин). Термін переддипломної практики встановлюється відповідно до графіка навчального процесу (наприклад, з 09.03.2021 до 17.04.2021 р.). Зміст і структура переддипломної практики визначається програмою, яка розробляється кафедрою економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця згідно зі структурою освітньої програми підготовки бакалаврів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика".

Планування роботи студента, екскурсій і занять під час переддипломної практики здійснюється спільно з керівником від університету та бази практики. У першу чергу, студент повинен отримати на своєму робочому місці інструктаж з охорони праці та техніки безпеки, ознайомитися з функціональними правилами та обов'язками підрозділу, де він проходить практику, визначити його роль та місце в структурі управління підприємством. Також на початку практики повинна бути організована ознайомча екскурсія

з метою надання студентам найбільш повного уявлення про базу практики, її структуру, взаємодію її окремих підприємств, діючу систему управління. Для поширення світогляду та ерудиції студентів спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" екскурсії доцільно проводити не лише на підприємстві, де вони проходять практику, а й на інших підприємствах, організаціях і закладах суміжних галузей.

Під час проходження переддипломної практики студент має отримати наступну інформацію щодо роботи підприємства (організації або установи):

- виробнича структура та організаційна структура управління;
- номенклатура продукції та її основні споживачі;
- стисла характеристика підприємств-конкурентів;
- обсяг виробництва та продажу продукції;
- заходи щодо формування попиту на продукцію;
- чисельний склад працівників;
- склад парку обладнання;
- основна характеристика технологічного процесу;
- перспективний план розвитку підприємства (організації).

Приклад календарно-тематичного плану переддипломної практики студентів наведено в табл. 3.

Особливу увагу студентам слід приділити вивченню маркетингової діяльності підприємства, ринків збуту продукції, форм та методів роботи зі споживачами продукції, цінової політики підприємства (організації), аналізу здійснення на практиці основних функцій менеджменту: планування, організація, мотивація, контроль.

Під час переддипломної практики мають проводитися заняття (лекції, бесіди, семінари, консультації) на основі конкретного матеріалу, який було взято з виробничо-господарської діяльності підприємства (організації), та виконуватися студентами завдання згідно з програмою практики.

Під час переддипломної практики студенти можуть залучатися адміністрацією підприємства для виконання деяких функцій з організації роботи підприємства. Для того, щоб робота студентів-практикантів мала організований характер, можливість використання студента для надання допомоги базі практики має бути обов'язково визначена в індивідуальному завданні та в щоденнику практики. Характер такої праці повинен відповідати профілю навчання і за тривалістю не заважати виконанню навчальних завдань.

**Календарно-тематичний план переддипломної практики студентів спеціальності 051 "Економіка"
освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика"**

Тиждень	Кількість годин	Види робіт	Зміст робіт
1	2	3	4
1	40	Загальне ознайомлення з організацією (установою)	Студент починає економічну практику із загального ознайомлення з установою або організацією. Вивчає мету, завдання діяльності досліджуваної організації (установи, підприємства) на сучасному етапі, види діяльності, технологію і організацію, структуру управління, основні показники роботи за звітний період, перспективи розвитку. Визначає формування системи управління організацією (установою), наукової організації праці, обліку організації (установи), стимулювання і нормування, а також увесь комплекс питань, спрямованих на вирішення економічних задач в організації (установі, підприємстві)
2	40	Визначення комплексу економічних завдань організації (установи, підприємства)	Студент повинен ознайомитися та отримати навички з оцінювання діяльності організації (установи, підприємства) на підставі даних фінансового, податкового, управлінського та оперативного обліку; формулювання ідентифікації проблем організації (установи, підприємства), причин, що їх зумовили, з метою інформаційного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень; виявляти поточні та потенційні кризові явища в організації (установі, підприємстві) з метою запобігання їх негативного впливу на його діяльність, а також вивчення стану суб'єкта господарювання та впливу факторів розвитку соціально-економічних процесів і виявлення відхилень від нормального розвитку
3	40	Дослідження застосування діагностики у господарській діяльності організації (установи)	Аналіз роботи підприємства з метою уточнення тенденцій розвитку всіх видів діяльності, положення в траєкторії життєвого циклу і потім прийняття економічно і соціально обґрунтованих рішень для корегування та організаційне діагностування як систему методів, прийомів і методик виконання досліджень для визначення цілей функціонування суб'єкта господарювання, способу їх досягнення, виявлення проблем і вибору варіанта їх вирішення

1	2	3	4
4	40	Формулювання методів визначення поточного стану організації (установи, підприємства)	За цим видом робіт студент-практикант повинен ознайомитися та отримати навички з визначення поточного стану організації (установи, підприємства) та оцінювання економічних наслідків реалізації управлінських рішень за допомогою таких методів: аналітичних, що засновані на безконтактних дослідженнях за допомогою статистичної інформації та використанні комплексного економічного аналізу; експертних, заснованих на узагальненні оцінок та інформації, наданих експертам на основі контактних досліджень; та динамічного програмування – математичного методу, заснованого на оптимізації досягнення кількісно визначеної мети
5	40	Визначення методичної бази моніторингу банкрутства організації (установи, підприємства)	Студент-практикант повинен ознайомитися та отримати навички прогнозування кризових ситуацій в організації (установі, підприємстві) з метою попередження цих явищ у діяльності промислового підприємства та розроблення комплексу заходів щодо мінімізації збитків. Для цього можуть використовуватися підходи, засновані на застосуванні трендового аналізу, системи критеріїв та ознак, інтегральних показників, рейтингових оцінок, факторних, регресійних та дискримінантних моделей
6	40	Управління конкурентоспроможністю організації (установи, підприємства)	Студент-практикант повинен ознайомитися та отримати навички оцінювання рівня конкурентоспроможності організації (установи, підприємства), в тому числі встановлення пріоритетних конкурентів; оцінювання конкурентоспроможності товарів або послуг організації (установи, підприємства), урахування якості пропозиції товарів або послуг, визначення задоволеності споживачів; визначення конкурентоспроможності за показниками ринкової частки; конкурентоспроможності фінансового стану організації (установи, підприємства)

Після закінчення терміну переддипломної практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання. Загальна форма звітності студента з переддипломної практики – це подання звіту, підписаного й оціненого безпосередньо керівником від бази практики та кафедри. Рекомендований обсяг звіту з переддипломної практики має становити 30 – 35 сторінок.

Звіт разом з іншими документами, встановленими університетом (щоденник, характеристика та інше), подається на рецензування керівнику практики від кафедри економічної теорії. Звіт повинен містити відомості про виконання студентом усіх розділів програми практики та індивідуального завдання, мати розділи з питань технології та охорони праці, висновки та пропозиції, список використаної літератури.

6. Технічні вимоги до оформлення звітів з практики

Особливу увагу студентам слід звернути на охайність оформлення звітів з практики (ознайомлювальної, виробничої, науково-дослідної та переддипломної), відповідність технічним вимогам, а також правильність оформлення посилань на першоджерела та інформаційні ресурси. Основні технічні вимоги до оформлення звітів: формат сторінки – А4, шрифт – 14, Times New Roman, міжрядковий інтервал – 1,5, поля: ліве – 30 мм, верхнє та нижнє поля – 20 мм, праве – 10 мм. Абзацний відступ має бути однаковим по всій роботі та дорівнювати 1,25 см. Текст роботи друкується на одній сторінці стандартного аркушу А4. Номер сторінки ставиться у правому верхньому куті кожної сторінки. На першій сторінці (титульному аркуші) звіту номер сторінки не ставиться. Друга сторінка – зміст звіту з виробничої практики, третя сторінка – вступ, потім з абзацу – текст вступу. Увесь текст роботи повинен бути розподілений на розділи та підрозділи згідно зі змістом.

Даючи посилання, необхідно поставити квадратні дужки, у яких спочатку вказати порядковий номер літературного джерела у списку використаних джерел, з якого запозичена інформація, а потім номер сторінки в літературному джерелі, на яку робиться посилання. Посилання на літературу в звіті з виробничої практики мають мати наступний вигляд: [9, с. 18 – 24] (для посилань на одне літературне джерело) і [2, с. 35 – 44; 4, с. 42 – 44, 59 – 64, 109; 9, с. 18 – 24; 10] (для посилань на декілька літературних джерел).

Таблиці необхідно подавати в звіті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Назви таблиць мають бути стислими і відображати їхній зміст. Таблиці необхідно нумерувати, давати їх назву, а потім у квадратних дужках вказувати номер джерела зі списку літератури і номер сторінки. Заголовки граф таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони складають одне речення з заголовком. Підзаголовки, що мають самостійне значення, пишуть з великої літери. В кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Приклад оформлення таблиці у звіті з виробничої практики надано у табл. 4.

Таблиця 4

**Аналіз собівартості продукції ТОВ "Енергія"
(за елементами операційних витрат)**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Матеріальні витрати	101,04	43,01	107,92	44,75	108,76	43,16
у тому числі						
електроенергія	14,01	5,96	15,01	6,22	16,01	6,35
паливо	89,94	38,24	79,84	33,11	84,06	33,35
інші види матеріальних витрат	2,81	1,19	13,07	5,42	8,69	3,45
Витрати на оплату праці	79,41	33,8	78,14	32,4	86,22	34,21
Відрахування на соціальні заходи	1,72	0,73	1,89	0,78	1,92	0,76
Амортизація	12,32	5,24	11,09	4,59	13,26	5,26
Інші витрати	40,43	17,22	42,11	17,47	11,86	16,61
Усього	234,92	100,0	241,15	100,0	252,02	100,0

Складено на основі: [5; 6]

Під час перенесення частини таблиці на наступну сторінку, слід повторити в кожній частині таблиці її головку і боковик. У процесі поділу таблиці на частини допускається її головку або боковик замінити відповідно номерами граф або рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами у першій частині таблиці. Якщо таблицю розділяють, то над другою і наступними частинами біля правого поля пишуть: "Продовження таблиці ..." із зазначенням номера таблиці.

Назви схем, діаграм, графіків слід давати під малюнками. Назву ілюстрації розміщують по центру сторінки відразу під зображенням, пишуть з великої букви і відокремлюють від порядкового номера крапкою. Ілюстрації також необхідно нумерувати, давати їх назву, а потім у квадратних дужках

вказувати номер джерела зі списку літератури і номер сторінки. Приклад оформлення діаграми у звіті з виробничої практики надано на рис. 1.

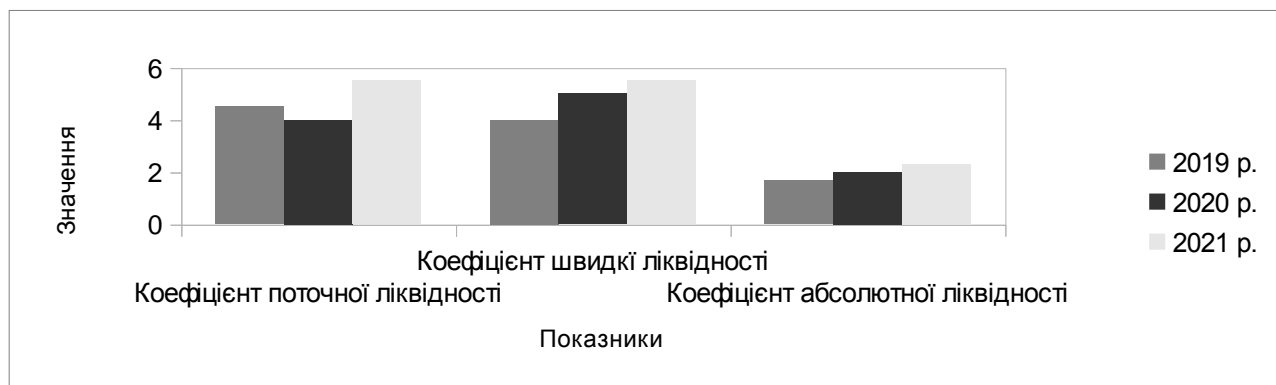

Рис. 1. Аналіз ліквідності ТОВ "АТЛАНТ"

Складено на основі: [5]

7. Підведення підсумків проходження практики

Контроль за виконанням студентами спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економічна теорія та економічна політика" вимог щодо проходження усіх видів практики (ознайомлювальної, виробничої та переддипломної) здійснюється у двох формах: поточний та підсумковий контроль. Поточний контроль здійснює керівник практики від університету, який згідно з затвердженим на кафедрі планом відвідує базу практики і перевіряє записи в щоденнику, де студент послідовно відмічає виконання окремих пунктів програми. У щоденнику практики студент обов'язково має відмітити прибуття на практику й вибуття з підприємства (установи), заповнити наведений календарний графік проходження практики студентом на підприємстві (установі), у якому зазначено кількість днів тижня необхідних студентові на виконання роботи або ознайомлення з матеріалами за кожною темою, передбаченою графіком, а також вказати посаду, прізвище, ім'я та по батькові керівника практики від підприємства (установи), а також робити робочі записи під час проходження практики.

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання. Форма звітності студента за практику – це подання письмового звіту, підписаного керівниками від університету і від підприємства (бази практики), заповненого щоденника практики (див. додаток Б), індивідуального графіка проходження практики, індивідуального

завдання, плану-звіту проходження практики, календарний план-графік, перелік нормативних документів, використаних в процесі проходження практики, пропозиції студента-практиканта до керівництва підприємства (установи, організації) щодо вдосконалення умов праці, засобів та предметів праці тощо.

Звіт з практики захищається студентом в останні три дні її проходження на кафедрі економічної теорії та економічної політики ХНЕУ ім. С. Кузнеця. До захисту звіту з практики студенту слід підготувати презентацію – ілюстративний матеріал у вигляді слайдів, плакатів та інших засобів візуалізації статистичних даних. Обсяг презентації до звіту з практики не повинен перевищувати 10 слайдів (для звіту з ознайомлювальної практики – не більше 8 слайдів) і містити мету та основні результати проходження практики. Час виступу доповідача не повинен перевищувати 5 хвилин (без урахування запитань членів предметної комісії).

Оцінки за проходження усіх видів практик є диференційованими і вносяться в заліково-екзаменаційну відомість, а також в залікову книжку студента. Оцінка з практики є сумою балів, які виставляються комісією на основі попереднього розгляду звіту з практики та за підсумком усного захисту перед комісією основних положень, які входять до програми практики.

Підсумкова оцінка знань, умінь, навичок та компетентностей студента, набутих під час проходження ознайомлювальної, виробничої та переддипломної практики, здійснюється за 100-бальною шкалою із подальшим переведенням її у шкалу ECTS та у національну шкалу. Переведення балів підсумкової оцінки у шкалу ECTS та у національну шкалу здійснюється за шкалою, наведеною у табл. 5.

Таблиця 5

**Шкала переведення балів підсумкової оцінки у шкалу ECTS
та у національну шкалу**

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
80 – 89	B	добре
70 – 79	C	
66 – 69	D	задовільно
60 – 65	E	
21 – 59	FX	незадовільно
0 – 20	F	

Оцінка "А" (від 90 до 100 балів) ставиться студентам, у яких зміст та оформлення звіту з виробничої практики й щоденника практики відповідають усім необхідним вимогам. Звіт з виробничої практики має високий теоретичний рівень та цінне практичне значення. Під час захисту звіту студент показав ґрунтовні знання сучасної економіки та економічної політики, дав точні й обґрунтовані відповіді на всі запитання членів комісії щодо програми практики і виконаного індивідуального завдання.

Оцінка "В" (від 80 до 89 балів) ставиться студентам, у яких оформлення звіту з виробничої практики й щоденника практики відповідають основним вимогам. Звіт з виробничої практики має високий теоретичний рівень та цінне практичне значення, студент показав міцні знання сучасної економіки та економічної політики, однак під час захисту звіту припустився деяких помилок, які зміг самостійно виправити.

Оцінка "С" (від 70 до 79 балів) ставиться студентам, у яких оформлення звіту з виробничої практики й щоденника практики в цілому відповідає вимогам. Зауваження щодо змісту та оформлення звіту й щоденника є несуттєвими і не знижують загальної позитивної оцінки роботи. Під час захисту звіту студент давав в-основному правильні відповіді на запитання членів комісії з програми практики, однак припустився несуттєвих помилок, які частково зміг виправити.

Оцінка "D" (від 66 до 69 балів) ставиться студентам, у яких мета і завдання практики досягнуті неповною мірою. Оформлення звіту і щоденника мають значні зауваження. Характеристика студента позитивна. Під час відповіді на запитання припустився значних помилок, оскільки не має міцних знань.

Оцінка "Е" (від 60 до 65 балів) ставиться студентам, у яких оформлення звіту з виробничої практики й щоденника практики мають серйозні недоліки. Характеристика студента в цілому позитивна. Під час захисту звіту студент на запитання членів комісії з практики студент почувався невпевнено, припустився серйозних помилок, збивався, оскільки не має потрібних знань.

Оцінка "FX" (від 21 до 59 балів) ставиться студентам, у яких незадовільне оформлення звіту з виробничої практики й щоденника практики. Характеристика студента, здебільшого, негативна. У процесі відповідей на запитання членів комісії з практики студент почувався невпевнено, збивався, припускався помилок, які не міг самостійно виправити, оскільки не має достатніх знань. Студенту надається можливість доопрацювати

звіт з практики та повторно його захистити. Дату повторного захисту звіту з виробничої практики встановлює завідувач випускової кафедри, погоджуючи її із деканом факультету.

Оцінка "F" (від 0 до 21 балів) ставиться студентам, які не відвідували базу практики згідно встановленого графіка та/або невчасно подали на кафедру звіт з практики. Таку оцінку виставляють студенту, якщо в його звіті висвітлені не всі питання та/або унікальність тексту роботи складає менше, ніж 70 %. Характеристика студента стосовно ставлення до практики і трудової дисципліни негативна. На запитання членів комісії студент не дав жодної правильної відповіді. Необхідним є не лише повторний захист звіту з виробничої практики, а й повторне проходженням практики.

Студент, який не виконав програму виробничої практики без поважних причин або отримав незадовільну оцінку на підсумковому заліку відраховується з університету. Якщо програма виробничої практики не виконана студентом з поважної причини (хвороба, сімейні обставини, міжнародне стажування тощо), йому може надаватись можливість повторно пройти практику у вільний від навчання час. Термін перенесення проходження практики встановлює проректор з навчально-методичної роботи університету.

Підсумки проходження практики обговорюються на засіданнях кафедри економічної теорії та економічної політики, а загальні підсумки практики підводяться на Вченій раді факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Рекомендована література

Основна

1. Афанасьєв М. В. Економіка підприємства / М. В. Афанасьєв, О. Б. Плоха. – Харків : ВД "Інжек", 2013. – 664 с.
2. Балабанова Л. Управління персоналом / Л. Барабанова, О. Сардак. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 468 с.
3. Гетьман О. Економіка підприємства : підручник / О. Гетьман, В. Шаповал. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 488 с.
4. Журавльова І. В. Фінанси / І. В. Журавльова, О. В. Гаврильченко, О. П. Полтініна. – Харків : ІНЖЕК, 2017. – 330 с.
5. Отенко І. П. Фінансовий аналіз / І. П. Отенко, Г. В. Азаренков, Г. А. Іващенко. – Харків : ІНЖЕК, 2015. – 378 с.
6. Семикіна М. В. Економіка праці та соціально-трудоі відносини / М. В. Семикіна, М. В. Бугаєв, Л. Д. Закірченко ; [за заг. ред. В. Ф. Лисенка]. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 228 с.
7. Силенко І. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. / І. Силенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2017. – 384 с.
8. Федорова В. Економіка підприємств та міжнародних компаній / В. Федорова, О. Соловійова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 232 с.

Додаткова

9. Андрєєва Л. О. Практикум з економіки підприємства / Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська, О. І. Лисак. – Тернопіль : ТДАТУ, 2018. – 297 с.
10. Арутюнян С. С. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. С. Арутюнян, Л. В. Добриніна та ін. – Київ : Гуляєва В. М., 2018. – 484 с.
11. Гринчуцький Е. Економіка підприємства : підручник / Е. Гринчуцький, Е. Карапетян, Б. Погріщук. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 304 с.
12. Єпіфанова І. Ю. Фінансовий аналіз та звітність : практикум / І. Ю. Єпіфанова, В. В. Дженджула. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 143 с.
13. Іванілов О. Економіка підприємства : підручник / О. Іванілов. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 728 с.

14. Захарченко В. І. Економіка підприємства: практикум (збірник задач та виробничих ситуацій) / В. І. Захарченко, М. М. Меркулов, Л. В. Ширяєва. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 144 с.
15. Макроекономічний аналіз : навч. посіб. для студентів спеціальності 051 "Економіка" / укл. М. С. Бріль, О. М. Кліменко, М. А. Мащенко, Н. І. Шифріна, І. В. Пивавар. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 331 с.
16. Мулик Т. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. / Т. Мулик. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 384 с.
17. Нестерчук Ю. С. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Ю. С. Нестерчук. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 272 с.
18. Knapton H. Teaching Business, Economic and Enterprise / H. Knapton. J. Gurju. – London : Routledge, 2019. – 166 p.
19. Ricketts M. The Economics of Business Enterprise: An introduction to Economic Organization and the Theory of the Firm (fourth edition). – London : Elgar, 2019. – 680 p.
20. Romanenko O. Finance : textbook / O. Romanenko. – Kharkiv : S. Kuznets KhNUE, 2017. – 110 p.

Інформаційні ресурси

21. Офіційний сайт відділу працевлаштування та взаємодії з бізнес-структурами ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Режим доступу : http://job.hneu.edu.ua/p/blog-page_3.html.
22. Положення про організацію практики студентів у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Polozhennya-pro-organizatsiyu-praktyky-studentiv.pdf>.
23. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
24. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 05 "Соціальні та поведінкові науки", спеціальність: 051 "Економіка" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/051-Ekonomika-bakalavr.28.07.docx>.
25. Черкашина Т. С. Персональна навчальна система виробничої практики для студентів спеціальності 051 "Економіка" [Електронний ресурс] / Т. С. Черкашина. – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=3527>.

Додатки

Додаток А

Приклад оформлення титульної сторінки звіту з ознайомлювальної практики

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Кафедра економічної теорії та економічної політики

ЗВІТ

з ознайомлювальної практики
на тему: "Аналіз бюджетної політики України"

Студента (ки) _____ курсу

_____ групи _____

спеціальності 051 "Економіка",
ОПП "Економіка та економічна
політика"

(прізвище та ініціали)

/ підпис/

Перевірів(ла):

(посада, вчене звання, науковий ступінь,
прізвище та ініціали)

/ підпис/

м. Харків, 2022

Приклад оформлення змісту звіту з ознайомлювальної практики
(тема "Аналіз бюджетної політики України")

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	4
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	8
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	12
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	16
ДОДАТКИ	17

**Приклад оформлення титульної сторінки звіту з виробничої
або переддипломної практики**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Кафедра економічної теорії та економічної політики

ЗВІТ

з виробничої (науково-дослідної або переддипломної) практики
на тему: _____

Керівник від бази практики:

(посада, підрозділ, прізвище та ініціали)

Рекомендована кількість балів _____

_____ МП
(підпис)

Студента (ки) _____ курсу

_____ групи _____
спеціальності 051 "Економіка",
ОПП "Економіка та економічна політика"

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник від ЗВО:

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рекомендована кількість
балів _____

Кількість балів з урахуванням
захисту _____

Національна шкала _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків, 2022

**Приклад оформлення змісту звіту з виробничої практики на тему
"Аналіз фінансово-економічної діяльності науково-виробничого
підприємства "Завод високовольтної апаратури"
(для студентів 3 курсу)**

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	5
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	10
2.1. Аналіз виробничої діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури"	10
2.2. Фінансовий аналіз науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури"	15
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	20
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
ДОДАТКИ	32

**Приклад оформлення змісту звіту з виробничої практики на тему
"Дослідження ефективності виробничої діяльності науково-
виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури"
(для студентів 4 курсу)**

(тема дипломної роботи "Соціально-економічна ефективність виробничої діяльності в умовах реформування національної економіки України")

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВО- ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	5
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО- ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	10
2.1. Аналіз показників виробничої діяльності науково-виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури"	10
2.2. Економічне оцінювання виробничої програми науково- виробничого підприємства "Завод високовольтної апаратури"	15
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО- ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА "ЗАВОД ВИСОКОВОЛЬТНОЇ АПАРАТУРИ"	20
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
ДОДАТКИ	30

Формули для розрахунку техніко-економічних і фінансових показників підприємства

Показники рентабельності підприємства

1) рентабельність продажів:

$$P_{\text{п}} = \frac{\text{П}}{\text{ВР}}, \quad (\text{Д.1})$$

де $P_{\text{п}}$ – рентабельність продажів;

П – прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг);

ВР – виручка від реалізації;

2) рентабельність основної діяльності:

$$P_{\text{од}} = \frac{\text{П}}{\text{В}}, \quad (\text{Д.2})$$

де $P_{\text{од}}$ – рентабельність основної діяльності;

П – прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг);

В – витрати на виробництво продукції та її реалізацію;

3) рентабельність власного капіталу:

$$P_{\text{вк}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК}}, \quad (\text{Д.3})$$

де $P_{\text{вк}}$ – рентабельність власного капіталу;

ЧП – чистий прибуток;

ВК – середня величина власного капіталу.

Показники ділової активності

1) коефіцієнт загального обертання капіталу:

$$K_{\text{зок}} = \frac{\text{В}_\text{ч}}{\text{Б}}, \quad (\text{Д.4})$$

де $K_{\text{зок}}$ – коефіцієнт загального обертання капіталу;

$\text{В}_\text{ч}$ – чиста виручка від реалізації продукції (робіт, послуг);

Б – підсумок балансу;

2) коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості:

$$K_{\text{ОДЗ}} = \frac{B}{\text{ДЗ}}, \quad (\text{Д.5})$$

де $K_{\text{ОДЗ}}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;
 ДЗ – величина дебіторської заборгованості.

3) середній строк обороту дебіторської заборгованості:

$$C_{\text{ОДЗ}} = \frac{360 \times \text{ДЗ}}{B}, \quad (\text{Д.6})$$

де $C_{\text{ОДЗ}}$ – середній строк обороту дебіторської заборгованості;

4) середній строк обороту кредиторської заборгованості:

$$C_{\text{ОКЗ}} = \frac{360 \times \text{КЗ}}{B}, \quad (\text{Д.7})$$

де $C_{\text{ОКЗ}}$ – середній строк обороту кредиторської заборгованості;
 КЗ – величина кредиторської заборгованості.

5) коефіцієнт оборотності активів:

$$K_{\text{ОА}} = \frac{\text{ЧДД}}{A}, \quad (\text{Д.8})$$

де $K_{\text{ОА}}$ – коефіцієнт оборотності активів;
 ЧД – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг);
 А – середньорічна вартість майна підприємства.

Показники ліквідності

1) коефіцієнт абсолютної ліквідності:

$$K_{\text{АО}} = \frac{A_1}{(\text{П}_1 + \text{П}_2)}, \quad (\text{Д.9})$$

де $K_{\text{АО}}$ – коефіцієнт абсолютної ліквідності;
 А1 – швидкореагуємі активи (стр. 220 + 230 + 240, форма № 1);
 (П1 + П2) – сума поточних зобов'язань (стр. 620, форма № 1).

2) коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$K_{\text{Бл}} = \frac{(A_1 + A_2)}{(\Pi_1 + \Pi_2)}, \quad (\text{Д.10})$$

де $K_{\text{Бл}}$ – коефіцієнт швидкої ліквідності;

A_2 – сума дебіторської заборгованості (стр.150 + 160 + 70 + 180 + 190 + 200 + 210 + 250, форма № 1);

3) коефіцієнт загальної (або поточної) ліквідності ($K_{\text{Тл}}$).

$$K_{\text{Тл}} = \frac{\text{ТА}}{(\Pi_1 + \Pi_2)}, \quad (\text{Д.11})$$

де $K_{\text{Тл}}$ – коефіцієнт загальної (або поточної) ліквідності;

ТА – сума поточних активів (стор. 260, форма № 1).

Показники фінансової стійкості

1) коефіцієнт фінансової незалежності:

$$K_{\text{НЗ}} = \frac{\text{СК}}{\text{ВБ}}, \quad (\text{Д.12})$$

де $K_{\text{НЗ}}$ – коефіцієнт фінансової незалежності;

СК – власний капітал (стор. 380, ф. 1);

2) коефіцієнт фінансового ризику:

$$K_{\text{ФР}} = \frac{\text{ЗК}}{\text{СК}}, \quad (\text{Д.13})$$

де $K_{\text{ФР}}$ – коефіцієнт фінансового ризику;

ЗК – позиковий капітал (стр. 480 + 620, форма № 1);

3) коефіцієнт автономії:

$$K_{\text{А}} = \frac{\text{ВК}}{\text{К}}, \quad (\text{Д.14})$$

де $K_{\text{ФР}}$ – коефіцієнт автономії;

ВК – величина власного капіталу підприємства;

К – загальна вартість капіталу підприємства;

4) коефіцієнт концентрації залученого капіталу:

$$K_{\text{кзк}} = \frac{\text{ЗК}}{\text{К}}, \quad (\text{Д.15})$$

де $K_{\text{кзк}}$ – коефіцієнт концентрації залученого капіталу;
ЗК – величина залученого капіталу підприємства.

Показники оцінювання майнового стану

1) питома вага активної частини основних засобів:

$$K_{\text{зоз}} = \frac{\text{З}}{\text{ПВ}}, \quad (\text{Д.16})$$

де $K_{\text{зоз}}$ – питома вага активної частини основних засобів;
З – вартість основних засобів;

2) коефіцієнт зношування основних засобів:

$$K_{\text{зоз}} = \frac{\text{З}}{\text{ПВ}}, \quad (\text{Д.17})$$

де $K_{\text{зоз}}$ – коефіцієнт зношування основних засобів;
ПВ – первісна вартість основних засобів.

Приклад оформлення списку використаних джерел

1. Афанасьєв М. В. Економіка підприємства / М. В. Афанасьєв, О. Б. Плоха. – Харків : ВД "Інжек", 2013. – 664 с.
2. Гетьман О. Економіка підприємства : підручник / О. Гетьман, В. Шаповал. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 488 с.
3. Іванілов О. Економіка підприємства : підручник / О. Іванілов. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 728 с.
4. Лучко М. Р. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / М. Р. Лучко, С. М. Жукевич, А. І. Фаріон. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 304 с.
5. Нестерчук Ю. С. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Ю. С. Нестерчук. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 272 с.
6. Отенко І. П. Фінансовий аналіз / І. П. Отенко, Г. В. Азаренков, Г. А. Іващенко. – Харків : ІНЖЕК, 2015. – 278 с.
7. Семикіна М. В. Економіка праці та соціально-трудова відносини / М. В. Семикіна, М. В. Бугаєв, Л. Д. Закірченко; [за заг. ред. В. Ф. Лисенка]. – Київ : Центр навчальної літератури, 2020. – 228 с.
8. Школьник І. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 368 с.
9. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України. – Режим доступу : www.my.gov.ua.
10. Офіційний сайт Харківського авіаційного заводу. – Режим доступу : www.my.gov.ua.

Зміст

Вступ.....	3
1. Мета, завдання і структура наскрізної практики.....	4
2. Організація і керівництво практикою.....	7
3. Бази практики.....	9
4. Матеріальне забезпечення практики.....	11
5. Програми практик студентів.....	12
5.1. Ознайомлювальна практика.....	12
5.2. Виробнича практика.....	14
5.3. Науково-дослідна практика.....	25
5.4. Переддипломна практика.....	27
6. Технічні вимоги до оформлення звітів з практики.....	32
7. Підведення підсумків проходження практики.....	34
Рекомендована література.....	38
Основна.....	38
Додаткова.....	38
Інформаційні ресурси.....	39
Додатки.....	40

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Наскрізна програма практики
для студентів спеціальності 051 "Економіка"
освітньої програми "Економічна теорія
та економічна політика"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Мащенко** Марина Анатоліївна
Черкашина Тетяна Сергіївна

Відповідальний за видання *М. А. Мащенко*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2022 р. Поз. № 154 ЕВ. Обсяг 51 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*